

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ДИТИНИ

КОВАЛЬЧУК Алла Юріївна - кандидат юридичних наук, завідувач кафедри адміністративного права Інституту права імені князя Володимира Великого, МАУП

ГУРЕВИЧ Олена Миколаївна - студент магістратури Інституту права імені князя Володимира Великого, МАУП

УДК: 340

Проанализировано современное состояние законодательного закрепления прав и свобод ребенка как в международных правовых актах, так и в действующем украинском законодательстве. Обоснованно необходимость приведения норм национального законодательства в соответствии с нормами международного права, которое касается охраны и защиты прав ребенка. Проанализированы основные подходы, методы, которые лучше всего повлияют на улучшение организации обеспечения прав ребенка в Украине.

Ключові слова: захист прав, Декларація прав дитини, Конвенція ООН про права дитини, Всесвітня Декларація про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей, права дитини, законодавство України, охорона дитини.

Актуальність теми

Україна обрала пріоритетний напрям свого розвитку – Європейське Співтовариство. Це зумовило ряд перетворень, які зараз відбуваються у чинному законодавстві України. Разом з тим, трансформаційні процеси відбуваються в умовах політичної, економічної й соціальної нестабільності. Особливо негативно все це позначається на українських дітях, як найуразливішій категорії громадян. Права дитини у Європі визначені в Конвенції ООН. Вони визнаються і нашою державою, але за відсутності досконалих механізмів їх реалізації права дітей все частіше порушуються. Залишаються невирішеними багато проблем у сфері навчання, виховання, охорони здоров'я, соціаль-

ного і правового захисту дітей, що потребує від органів державної виконавчої влади і органів місцевого самоврядування нових форм і методів роботи. Все це і зумовило актуальність теми нашої наукової статті.

Мета статті

Сучасні умови потребують пошуку та апробації нових форм роботи з дітьми. А це, в свою чергу, спонукає до розробки сучасних механізмів вирішення проблем організаційно-правового забезпечення прав і свобод дитини. Ми вважаємо що: по-перше, слід вивчити позитивний зарубіжний досвід забезпечення прав і свобод дитини, провести аналіз сучасного законодавства України, по-друге, запропонувати механізм адаптації позитивного досвіду зарубіжних країн у сучасне українське законодавство, по-третє, слід розробити та впровадити нові методичні рекомендації (враховуючи сучасні потреби суспільства) по удосконаленню роботи українських спеціалізованих установ (центрів, служб, інших інституцій) по забезпеченню прав і свобод дитини.

Європейська спільнота приділяє значну увагу гарантуванню прав і свобод дітей. На території Європейського Союзу діє ряд нормативно-правових актів, які встановлюють стратегічний напрям діяльності державних органів у забезпеченні прав і свобод дітей. Такими міжнародними є: Декларація прав дитини, проголошена Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1959 року, Конвенція ООН про права дитини була прийнята резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї

ООН від 20 листопада 1989 року. Конвенція ООН про права дитини – це угода між країнами, в якій записано, як уряд кожної країни має дбати про дітей. Цей особливий документ був ратифікований 193 країнами світу, крім США та Сомалі, Всесвітня Декларація про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей, прийнята ООН 30 вересня 1990 р., Декларація принципів толерантності (прийнята на Генеральній конференції ЮНЕСКО в Парижі 16 листопада 1995 року), Європейська конвенція про здійснення прав дитини, яка прийнята 25 січня 1996 р. у Страсбурзі Радою Європи.

Дослідженню організаційно-правового механізму захисту прав і свобод дитини приділяли увагу і вітчизняні вчені: В.А. Авер'янов, Ю.П. Битяк, В.М.Князєв, Н.Р. Нижник, Г.С. Одінцова, В.М. Цветков та ін. Вагомий внесок у розробку проблематики змін філософської парадигми про світосприйняття дитини зробили Н.С. Корабльова, В.В. Корженко, В.М. Леонтєва, Н.В. Лінник, Т.Г. Лубенець, А.Я. Мамонтов, В. Мироненко, Л.А. Ольховик, Я.Ф. Чепіга. Але сьогодні вимагає нових підходів до організації і правового забезпечення прав і свобод дитини.

Раніше люди й гадки не мали про права дітей. Дитину розглядали як другорядний матеріал, з якого повинна утворитися повноцінна людина. До думок дитини не прислухались, бо вважали їх незрілими та нерациональними. Дорослі мали повну владу над дітьми, а дітям нічого не залишалось, як сприймати все це як належне, бо необізнаність як дорослих про права та обов'язки дітей, так і самих дітей завжди залишалась і залишається актуальною проблемою нашого суспільства. З часом ситуація поступово змінювалась. На початку століття права дитини розглядались, в основному, як міри по захисту від рабства, дитячої праці, торгівлі дітьми, проституції неповнолітніх, повної влади батьків, економічної експлуатації. У зв'язку з цим Ліга Націй (прообраз ООН) у 1924 році прийняла Женевську декларацію прав дитини [1, с. 112].

Після другої Світової Війни, ООН (після створення у 1945 році) прийняла у 1948 році Загальну декларацію прав людини, в якій зазначалося, що діти повинні бути об'єктом особливого нагляду і допомоги. Нарешті у 1959

році ООН прийняла Декларацію прав дитини. Декларація прав дитини 1959 року мала 10 коротких декларативних статей, програмних положень, які призивали батьків, окремих осіб, державні органи, місцеву владу й уряд визнати викладені в ній права свободи й дотримуватися їх. Це були 10 соціальних й правових принципів, які значно вплинули на політику і справи уряду і людей в усьому світі. Однак, декларація (лат. *Declaratio* – проголошення) – не зобов'язує, не має певної обов'язкової сили, це лише рекомендація, тому права і свободи дітей потребували більш конкретних формулювань і чіткого закріплення на законодавчому рівні [2, с. 213].

У 1979-1989 роках розробляється Конвенція ООН про права дитини. 20 листопада 1989 року Конвенція була прийнята, її підписало 61 країна Світу.

Конвенція – документ високого міжнародного рівня, який має велику обов'язкову силу для тих держав, які його ратифікували.

Необхідність охороняти дитину також була передбачена у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права, документах спеціалізованих установ ООН.

Основним правовим принципом захисту дітей є рівність прав усіх дітей. У статті 1 Декларації прав дитини 1959 року ООН проголошено, що перелічені в Декларації права повинні визнаватися за усіма дітьми, без будь-яких винятків та обмежень. “Світовою конституцією прав дитини” називають Конвенцію про права дитини, прийняту Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989 року. З тих пір Конвенцію ратифікували уряди всіх країн, за винятком Сомалі та Сполучених Штатів Америки. Мироненко В. в своїй роботі визначає, що норми цієї конвенції діють як складова національного законодавства України з 27 вересня 1991 року, тобто з часу її ратифікації Україною [3, с.6]. Ратифікація Конвенції означає, що уряди беруть на себе зобов'язання забезпечити дитині зростання у безпечних та сприятливих умовах, маючи доступ до високоякісної освіти та охорони здоров'я, а також високого рівня життя. Вони також погоджуються захищати дітей від дискримінації, сексуальної та комерційної експлуатації та

насилення, і особливо піклуватися про дітей-сиріт та біженців. Конвенція містить повний перелік прав дитини: на життя, на ім'я, на набуття громадянства, на піклування з боку батьків, на збереження своєї індивідуальності, право бути заслуханою у ході будь-якого розгляду, що стосується дитини; право на свободу совісті та релігії; право на особисте та сімейне життя; недоторканість житла; таємницю кореспонденції; право користуватися найдосконалішими послугами системи охорони здоров'я; благами соціального забезпечення; на рівень життя, необхідний для її розвитку; на освіту; на відпочинок; на особливий захист: від викрадень та продажу, від фізичних форм експлуатації, фізичного та психічного насильства, участі у військових діях; право на вжиття державою всіх необхідних заходів щодо сприяння фізичному та психічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка стала жертвою зловживань або злочину. Метою цієї Конвенції є встановлення стандартів для захисту дітей від зневаги та образ, з якими вони стикаються до певної міри щодня в усіх країнах. В ній беруться до уваги різні культурні, політичні та економічні особливості держав, що є дуже важливим фактором. На першому плані у цьому документі стоять права дитини. Права, викладені в Конвенції, умовно можна поділити на три частини:

забезпечення: право володіти певними речами, отримувати певні послуги та мати доступ до будь-чого (мова йде про ім'я та громадянство, медичний догляд, освіту, відпочинок та ігри, опікування інвалідами, сиротами та біженцями);

захист: право бути захищеним від дій, що завдають шкоди дитині (наприклад, від розлучення з батьками, залучення до воєнних дій, комерційної, економічної чи сексуальної експлуатації, фізичного чи психічного знущання тощо);

участь: дитина має право бути почутою, коли приймаються рішення, що стосуються її життя.

Підростаючи, дитина повинна мати дедалі більше можливостей брати участь у житті суспільства, готуватися до самостійного життя, користуватися правами свободи думки та слова, вибору культури, релігії та мови [1, с. 121].

Конвенція надає точки відліку, за допомогою яких можна вимірювати ефектив-

ність зусиль різних країн щодо поліпшення життя дітей.

Кожні п'ять років уряди мають звітувати перед Комітетом ООН з прав дитини.

Згідно зі ст. 43 Конвенції про права дитини такий Комітет складається з десяти експертів, які відзначаються високими моральними якостями та визначною компетенцією в галузі, що її охоплює ця Конвенція. Члени Комітету обираються таємним голосуванням із числа внесених до списку осіб, висунутих державами-учасницями.

Кожна держава-учасниця може висунути одну особу з числа своїх громадян. Вибори проводяться на нарадах держав-учасниць, що скликаються Генеральним секретарем у центральних установах Організації Об'єднаних Націй. Згідно із статті 44 держави-учасниці зобов'язуються подавати Комітетові через Генерального секретаря ООН доповіді про вжиті ними заходи щодо закріплення визнаних у Конвенції прав та прогрес, досягнутий у здійсненні цих прав.

Члени Комітету оцінюють їхні успіхи, зустрічаються з представниками уряду та прислуховуються до думок недержавних організацій (НДО) перед тим, як надати рекомендації щодо вдосконалення роботи у кожній країні.

З метою сприяння здійсненню конвенції та міжнародному співробітництву таких організацій, як Міжнародна організація праці (МОП), Всесвітня організація здоров'я (ВОЗ), Організація ООН з питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО) та Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) заохочуються до надання консультацій Комітету та мають дозвіл на відвідання його засідань.

Вони можуть надавати Комітету відповідну інформацію, та їх можуть запрошувати до надання консультацій щодо оптимального виконання Конвенції, разом з представниками інших організацій, визнаних компетентними, в тому числі, інших органів ООН та НДО, що мають статус консультантів ООН.

У різних державах і регіонах світу Конвенція ООН про права дитини виконується по-різному із врахуванням особливостей та менталітету кожної держави [2, с. 234].

Україна взяла на себе ряд зобов'язань з покращення добробуту дітей – зокрема, підписавши Конвенцію ООН про права ди-

тини. Ця Конвенція була ратифікована Постановою Верховної Ради України №789XII (78912) від 27 лютого 1991 року та набула чинності для України 27 вересня 1991 року. Цей найбільш широко ратифікований документ як міжнародний закон встановлює всі права для забезпечення належного рівня життя, розвитку і захисту дітей, а також має нові підходи, які є необхідними для реалізації прав дитини – система відповідальності урядів країн, які ратифікували Конвенцію. Зокрема, передбачається проведення моніторингу за дотриманням прав дитини державними структурами та звіту перед світовим співтовариством про свої досягнення щодо втілення положень Конвенції на своїй території через два роки після її ратифікації. Слушно зазначив в своїй праці Н.В. Лінник, що після прийняття Основного закону з'явилася нова правова дефініція звернення за захистом прав і свобод не лише на рівні національних установ, а й до міжнародних органів та організацій [4, с.555].

Слід зазначити, що принципів засади правової регламентації функціонування даного механізму стосуються не лише внутрішньо-державної сфери регулювання, а й сфери дії міжнародних договорів за участю України.

У цьому напрямі Конституція визначила юрисдикцію міжнародних норм на території України, закріпила положення про те, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. 26.04.2001 року був прийнятий Закон України „Про охорону дитинства” в цьому нормативно-правовому акті охорона дитинства визнана стратегічним загально-національним пріоритетом, встановлені основні засади державної політики забезпечення прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист і всебічний розвиток. Завданням законодавства про охорону дитинства є розширення соціально-правових гарантій дітей, забезпечення фізичного, інтелектуального, культурного розвитку молодого покоління, створення соціально-економічних і правових інститутів з метою захисту прав і законних інтересів дитини в Україні [4, с.555].

Принципами охорони дитинства проголошено: рівність прав і свобод дитини неза-

лежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних та інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я та народження дітей і їх батьків (чи осіб, які їх замінюють); гарантованість рівного доступу до безоплатної юридичної допомоги, необхідної для забезпечення захисту їх прав.

Законом „Про охорону дитинства” закріплені найважливіші права та свободи дитини: право на життя та охорону здоров'я, право на достатній життєвий рівень, право на захист від усіх форм насильства; право на виховання, право на державну допомогу; право на спілкування з батьками; право на освіту та ін. Вагомим здобутком цього Закону є включення до його змісту розділу щодо забезпечення прав дитини, яка перебуває у несприятливих та екстремальних ситуаціях.

Звичайно, розглядаючи питання щодо прав дитини, не можна не звернутися до положень Конституції України. Але, як це не прикро визнавати, норми Конституції більшою мірою спрямовані на охорону прав і свобод людини та громадянина, і лише у статті 52 конкретизується незначна кількість належних саме дитині прав: рівність незалежно від походження; право на захист від насильства та експлуатації; право на піклування з боку держави.

Комплекс особистих і майнових прав дитини закріплено Сімейним кодексом України. Проте ці права є певною мірою специфічними, оскільки їх здійснення забезпечується конкретно визначеними та зобов'язаними законом особами – батьками (іншими законними представниками). Сімейним кодексом України передбачено право на сімейне виховання, на спілкування з батьками, право на ім'я, право на майно, на утримання від батьків тощо. До речі, Сімейний кодекс Російської Федерації, на відміну від Сімейного кодексу України, містить окрему главу „Права неповнолітніх дітей” [3, с.7].

Законодавчими актами України передбачено широкий спектр різних прав дітей, різноманітні заходи щодо охорони цих прав. Серед таких актів слід назвати закони України „Про попередження насильства в сім'ї”, „Про державну допомогу сім'ям з дітьми”, „Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам” та ін.

АНОТАЦІЯ

Проаналізовано сучасний стан законодавчого закріплення прав і свобод дитини як у міжнародних правових актах, так і в чинному українському законодавстві. Обґрунтовано необхідність приведення норм національного законодавства у відповідність з нормами міжнародного права, що стосується охорони та захисту прав дитини. Проаналізовано основні підходи, методи, які найкраще вплинуть на покращення організації забезпечення прав дитини в Україні.

В останні роки спостерігається стала тенденція щодо прийняття законодавчих актів і практичного втілення їх правових приписів. Дуже важливим для захисту прав дітей, у тому числі майнових, стало прийняття Закону України „Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей”. Звичайно, є законодавчі акти, які зосереджують увагу на якомусь конкретному праві дитини. Зокрема, право на освіту передбачено законами України „Про освіту”, „Про дошкільну освіту”, „Про загальну середню освіту”, „Про позашкільну освіту”, „Про професійно-технічну освіту”, „Про вищу освіту”. Право на охорону й захист здоров'я дітей закріплено у Законі України „Про дитяче харчування”. Цивільним кодексом України – встановлено і забезпечено особисті немайнові та майнові права дітей. Захист права дитини на достатній життєвий рівень, можливий завдяки призначенню тимчасової державної допомоги дітям, місце проживання батьків яких невідоме, або вони ухиляються від сплати аліментів, або не мають можливості утримувати дитину (постанова Кабміну України „Про порядок призначення та виплати тимчасової державної допомоги дітям, місце проживання батьків яких невідоме, або вони ухиляються від сплати аліментів, або не мають можливості утримувати дитину” від 22.02.2006 року). Трудові права дитини захищені нормами Закону України „Про охорону праці”, Кодексом законів про працю України.

Отже, виходячи з вищевикладеного ми вважаємо що слід акцентувати увагу на таке твердження: недостатньо прийняти найкращі закони, вони будуть ефективними лише тоді, коли неухильно виконуватимуться.

SUMMARY

The modern consisting of the legislative fixing of rights and freedoms of child is analysed both of international legal acts and in the current Ukrainian legislation. Grounded necessity of bringing norms over of national legislation under right international law which touches a guard and defence of rights for a child. Basic approaches, methods which the best of all will influence on the improvement of organization of providing of rights for a child in Ukraine, are analysed.

Законодавство держави, передусім у таких стратегічних напрямках, як охорона дитинства, має важливе значення, особливо в сучасних умовах, коли воно є предметом уваги різних міжнародних інституцій. Можна з упевненістю стверджувати, що в Україні сформована правова база для здійснення заходів щодо охорони дитинства. Інша справа, що, незважаючи на достатньо широку нормативну базу, дотримання прав дитини в Україні ще не досягло того достатнього рівня. Практична реалізація правових приписів іноді стає неможливою у зв'язку з існуванням різного роду перешкод. Подолання негативних явищ у сфері забезпечення та охорони прав дитини – процес складний, але не безнадійний. І наявністю лише належної законодавчої бази ці проблеми не вирішити. Необхідно об'єднати зусилля держави, суспільства, сім'ї, батьків, бо саме вони повинні бути зацікавлені в дотриманні прав дитини, у забезпеченні дітям належного дитинства.

Література

1. Мацько А. С. Міжнародне право: Навч. посіб. – 2-ге вид., стереотип. / А. С. Мацько. – К.: МАУП, 2003. – 216 с.
2. Буроменського М. В. Міжнародне право: Навч. посібник / М. В. Буроменського. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 336 с.
3. Мироненко В. Забезпечення дотримання прав дітей в Україні нормами національного законодавства / В. Мироненко // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 8. – С. 6 – 8.
4. Лінник Н.В. Відповідність держав за порушення прав дитини / Н. В. Лінник // Держава і право. – 2005. – № 28. – С. 554 – 558.
5. Ольховик Л.А. Правовий статус дитини / Л. А. Ольховик // Актуальні проблеми політики. – 2004. – № 19. – С. 320 – 328.
6. Зубарева О. Е. Законодавство об обеспечении прав детей / О. Е. Зубарева // Законность. – 2005. – № 6. – С. 43 – 45.